

The Role of Spiritual and Emotional Intelligence in Predicting of Students' Forgiveness

Malahat Amani, Ph.D.

University of Bojnord

Esmail Shiri, Msc

Clinical child and adolescent psychology Shahid Beheshti University

Saeed Rajabi, Ph.D. student

University of Mohaghegh Ardabili

Abstract

The goal of the present research was to examine the role of spiritual and emotional intelligence in predicting students' forgiveness. The method of the research correlation. Statistical population of the research was all 7700 students of Mohaghegh Ardebili University in 2009-10 (1388-89s.c.) academic year. This population, a sample & 230 students were selected by random cluster one-stage sampling. They completed Self-Report Emotional Intelligence Scale (Schutte, 1988), Spiritual Intelligence Self-Report Inventory (King, 2008) and Forgiveness Scale (Walker & Gorsuch, 2002). The results of regression analysis showed that emotional intelligence With 0.20 Beta predict self-forgiveness significantly ($P < 0.01$). Also results showed that emotional intelligence predicted forgiveness of others significantly ($P < 0.01$). But, spiritual intelligence a significance predictor of self-forgiveness and forgiveness of others. According to the results and discussion, spiritual intelligence can be different from spirituality.

Keywords: forgiveness, spiritual intelligence, emotional intelligence

نقش هوش هیجانی و هوش معنوی در پیش‌بینی بخشودگی دانشجویان

ملاحظه امانی*

عضو هیأت علمی دانشگاه بجنورد

اسماعیل شیرینی

کارشناس ارشد روان‌شناسی بالینی کودک و نوجوان دانشگاه

شهید بهشتی

سعید رجبی

دانشجوی دکتری روان‌شناسی دانشگاه محقق اردبیلی

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش هوش هیجانی و هوش معنوی در پیش‌بینی بخشودگی دانشجویان بود. روش این پژوهش همبستگی است و جامعه آماری همه (۷۷۰۰ نفر) دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی در سال تحصیلی ۱۳۸۸-۸۹ بود، از این تعداد ۲۳۰ دانشجو به صورت نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای یک مرحله‌ای انتخاب شدند و مقیاس خودگزارشی هوش هیجانی (شوت، ۱۹۹۸)، پرسشنامه خودگزارشی هوش معنوی (کینگ، ۲۰۰۸) و مقیاس بخشودگی (والکر و گورسوک، ۲۰۰۲) را تکمیل کردند. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که هوش هیجانی با ضریب بتای ۰/۲۰ به طور معنی‌داری بخشودگی خود را پیش‌بینی می‌کند ($P < ۰/۰۱$). همچنین، نتایج نشان داد که هوش هیجانی با ضریب بتای ۰/۳۰ بخشودگی دیگران را به طور معناداری پیش‌بینی کرد ($P < ۰/۰۱$). اما، هوش معنوی پیش‌بینی‌کننده معنی‌داری در بخشودگی خود و بخشودگی دیگران نبود. با توجه به نتایج و بحث، هوش معنوی متغیری متفاوت از معنویت است. واژه‌های کلیدی: بخشودگی، هوش معنوی، هوش هیجانی.

مقدمه

بخشودگی^۱ مجموعه‌ای از تغییرات انگیزشی در فرد آسیب‌دیده است که در آن انگیزه‌های انتقامجویی نسبت به فرد آسیب‌رسان و اجتناب از او کم می‌شود و فرد آسیب‌دیده از روی حسن نیت، انگیزه خود را برای مصالحه با فرد آسیب‌رسان افزایش می‌دهد (مک‌کلوگ، ورسینگتون و راجال^۲، ۱۹۹۷). بخشودگی فقط کاهش انگیزه‌های منفی نسبت به فرد آسیب‌رسان و خاطی نیست، بلکه یک نگرش خیرخواهانه واقعی نسبت به آسیب‌رسان به‌عنوان یک انسان است. همین بعد خیرخواهانه است که بخشودگی را به‌عنوان یک سازه در روان‌شناسی مثبت‌گرا قرار می‌دهد (کوک^۳، ۲۰۰۶). در واقع بخشودگی این امکان را فراهم می‌کند که پس از تهدیدها، دوباره صمیمیت ایجاد گردد و روابط به‌صورت پایدار و درازمدت باقی بماند. عدم بخشودگی مشکلات بسیاری را در زمینه‌های مختلف سلامت روان و عواطف ایجاد می‌کند و آسیب‌پذیری روانی را افزایش می‌دهد. نتایج تحقیقات انجام شده هم نشان می‌دهد که افزایش بخشودگی باعث کاهش علائم افسردگی، خشم، کینه و افزایش میزان رضایت از زندگی، احساس همدلی، بهزیستی، سازگاری، شادکامی، مهارت‌های حل مسئله، عاطفه مثبت و سلامت روان و حل تعارضات می‌شود (مک‌کلوگ، بلاچ، کلیوتریک و جانسون^۴، ۲۰۰۰؛ مک‌کلوگ، هویت^۵، راجال، ۲۰۰۱؛ استاپ و پرلمن^۶، ۲۰۰۱؛ رانسلی^۷، ۲۰۰۴؛ لوینسون، آلدیون و یانکورا^۸، ۲۰۰۶؛ سل دیک، ماثسون و آنیسمان^۹، ۲۰۰۷؛ لاولر-روو، کارمانس، اسکات، ماتیتیاهاو و ادواردز^{۱۰}، ۲۰۰۸؛ احتشام‌زاده، احدی، عنایتی، مظاهری و حیدری، ۱۳۸۷؛ ییپ و تسه^{۱۱}، ۲۰۰۹).

از جمله متغیرهایی که ممکن است در شکل‌گیری بخشودگی نقش مهمی داشته باشد، هوش هیجانی^{۱۲} و معنوی^{۱۳} است. امروزه نه فقط جنبه‌های غیرشناختی هوش یعنی توانایی عاطفی، هیجانی، شخصی و اجتماعی مورد توجه قرار می‌گیرد،

بلکه در پیش‌بینی توانایی فرد برای موفقیت و سازگاری در زندگی نیز اهمیت دارد (ونگ و لائو^{۱۴}، ۲۰۰۳). مایر و سالوی^{۱۵} (۱۹۹۷) هوش هیجانی را به‌عنوان ظرفیت ادراک، ابراز، شناخت، کاربرد و اداره هیجانات در خود و دیگران تعریف کرده‌اند. همچنین به اعتقاد بار-آن^{۱۶} (۱۹۹۹) هوش هیجانی مجموعه‌ای از توانایی‌ها و مهارت‌هایی است که فرد را برای سازگاری با محیط و کسب موفقیت با زندگی تجهیز می‌کند (گلنن^{۱۷}، ۱۹۹۵؛ شوت، مالوف، هال و هاگرتی، کوپر^{۱۸} و همکاران، ۱۹۹۸؛ مایر، کاروسو^{۱۹} و سالوی، ۲۰۰۰).

هوش معنوی هم به‌عنوان یکی از مفاهیم جدید هوش، در بردارنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسئله است که بالاترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی، بین‌فردی و... شامل می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطراف و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می‌نماید. این هوش به فرد دیدی کلی در مورد زندگی و همه تجارب و رویدادها می‌دهد و او را قادر می‌سازد به چهارچوب و تفسیر مجدد تجارب خود پردازد، شناخت و معرفت خویش را عمق بخشد (غباری بناب، سلیمی، سلیمانی و نوری‌مقدم، ۱۳۸۷). هوش معنوی وسیله‌ای برای سنجش معنا و مسیر زندگی فرد است (امونس^{۲۰}، ۲۰۰۰). نازل^{۲۱} (۲۰۰۴) همچنین هوش معنوی را به‌عنوان توانایی نزدیک شدن به توانایی‌های معنوی و منبعی برای شناخت بهتر، کشف معنی و تحلیل وجودی، معنویت و رفتارهای عملی تعریف می‌کند.

نتایج تحقیقات در ارتباط با این متغیرها نشان داده است که افراد مذهبی‌تر بخشودگی بیشتری دارند و فرد تحت تأثیر پیوند مذهبی یا باورهای مذهبی خود اقدام بخشودگی می‌کند (گورساج و هاء^{۲۲}، ۱۹۹۳). همچنین نتایج تحقیقات نشان‌دهنده مرتبط بودن عامل‌های متعدد معنوی، درون‌فردی و بین‌فردی با تجربه بخشودگی الهی^{۲۳} (بدل^{۲۴}، ۲۰۰۲)، افزایش توانایی فرد در بخشودگی دیگران^{۲۵} به‌وسیله فعالیت‌های مذهبی (شفیلد^{۲۶}،

1. forgiveness	2. McCullough, Worthi & Rachal
3. Cooke	4. Bellah, Kilpatrick & Johnson
5. Hoyt	6. Staub & Pearlman
7. Ransley	8. Levenson, Aldwin & Yancura
9. Ysseldyk, Matheson & Anisman	10. Lawler-Row, Karremans, Scott, Matityahou & Edwards
11. Yip & Tse	12. emotional intelligence
13. spiritual intelligence	14. Wong & Law
15. Mayer & Salovey	16. Bar - on
17. Goleman	18. Schutte, Malouff, Hall, Haggerty & Cooper
19. Caruso	20. Emmons
21. Nasel	22. Gorsuch & Hao
23. forgiveness of God	24. Bedell
25. forgiveness of others	26. Sheffield

و شکوفایی روابط می‌گردد. در نهایت به دلیل پژوهش‌های پراکنده و عدم مطالعات منسجم، برجسته نشدن نقش متغیرها در پیش‌بینی بخشودگی و خلأهای پژوهشی در زمینه بررسی همزمان این متغیرها، انجام این پژوهش از اهمیت زیادی برخوردار است. بنابراین هدف پژوهشی حاضر تعیین ارتباط هوش معنوی و هوش هیجانی با فرایند بخشودگی است. فرضیه‌های این مطالعه عبارت‌اند از: ۱- نقش هوش هیجانی و هوش معنوی در پیش‌بینی بخشودگی خود معنی‌دار است. ۲- نقش هوش هیجانی و هوش معنوی در پیش‌بینی بخشودگی دیگران معنی‌دار است.

روش

روش پژوهش، جامعه آماری و نمونه: این پژوهش از نوع همبستگی است که در این پژوهش هوش معنوی و هوش هیجانی به‌عنوان متغیرهای پیش‌بین و بخشودگی خود و دیگران به‌عنوان متغیر ملاک محسوب می‌شود. جامعه آماری این پژوهش همه دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی (۷۷۰۰ نفر) در سال تحصیلی ۸۹-۸۸ بودند. نمونه مورد بررسی ۲۳۰ دانشجو بودند که به‌صورت تصادفی خوشه‌ای یک مرحله‌ای انتخاب شدند. بدین ترتیب که از بین هر کدام از دانشکده‌های دانشگاه محقق اردبیلی یک کلاس به شیوه تصادفی انتخاب شد. از میان ۲۳۰ نفر نمونه اولیه پس از حذف پرسشنامه‌های ناقص، داده‌های متعلق به ۱۸۷ دانشجو مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

ابزار سنجش

مقیاس بخشودگی:^۱ این پرسشنامه را که والکر و گورسوج^۹ (۲۰۰۲) ساختند، ۲۲ پرسش و ۵ بعد دارد که عبارت‌اند از بخشودگی خود، بخشودگی دیگران، بخشودگی خدا، دریافت بخشودگی از دیگران و دریافت بخشودگی از خدا. پاسخ‌ها ۸ گزینه‌ای (اصلاً: ۱، ۲، ۳؛ معمولاً: ۴، ۵، ۶؛ کاملاً: ۷ و نمی‌دانم: ۸) است. در مطالعه حاضر فقط از دو بعد بخشودگی خود^۱ و دیگران استفاده شد. سازندگان ضریب آلفای کرونباخ بخشودگی خود را ۰/۸۰، بخشودگی دیگران را ۰/۸۳، ضریب آلفای کرونباخ کل مقیاس را ۰/۸۳ به‌دست آورده‌اند. در مطالعه حاضر ضریب همسانی درونی (آلفای کرونباخ) برای ابعاد بخشودگی ۰/۸۳ به‌دست آمد. دو نمونه از سؤالات این پرسشنامه به شرح زیر است: «از خودم ناراضی هستم»، «نظرم درباره خودم مساعد است».

۲۰۰۳) و رخ دادن بخشودگی در خانواده‌ها در نتیجه آموزه‌ها و باورهای مختلف (دولاهایت، مارکس و گودمن^۱، ۲۰۰۴) و ارتباط معنادار داشتن سطوح بالای ایمان و باورهای مذهبی با بخشودگی (باتسون و شوآلب^۲، ۲۰۰۶) است. لیچ و لارک^۳ (۲۰۰۴) دریافتند که معنویت ممکن است تا حدی واریانس بخشودگی را تبیین کند و بهزیستی معنوی با بخشودگی دیگران مرتبط است. اینگرسال - دایتون و کروس^۴ (۲۰۰۵) معتقدند که احساس بخشودگی دربرگیرنده فرایندهای هیجانی و معنوی است. لاولر - روو و همکاران (۲۰۰۸) دریافتند که بخشودگی می‌تواند در سلامت فرد گذشت‌کننده مؤثر و باعث کاهش خشم گردد. همچنین خجسته‌مهر، کرایبی و رجبی (۱۳۸۹) در پژوهشی نشان دادند که بین بخشودگی با نگرش مذهبی رابطه مثبت و معنادار و با پرخاشگری رابطه منفی و معنادار داشت. مارتین^۵ (۲۰۰۸) اشاره می‌کند که تجربه افراد از بخشودگی الهی پیش‌بینی‌کننده بالقوه بخشودگی خود است. این تحقیق پیش‌بینی کرده است که بخشودگی الهی به‌طور مثبتی با درجه بالایی از دینداری، داشتن تصور دوست‌داشتنی از خدا، استفاده از هدایت به‌واسطه خدا، اعتقاد به دخالت الهی و تجربه مذهب به‌عنوان منبع آسایش مرتبط است. در زمینه رابطه هوش هیجانی با بخشودگی لوینسون و همکاران (۲۰۰۶) در پژوهشی نشان دادند که برنامه آموزش هیجانی باعث افزایش عواطف مثبت، هوش هیجانی، هوش معنوی و بخشودگی می‌گردد. نتایج تحلیل مسیر مطالعه هودسون و ویرتیم^۶ (۲۰۰۷) نشان داد که بازسازی هیجان‌ات به‌عنوان تنها پیش‌بین مستقیم گذشت است. در پژوهشی شریفی (۱۳۸۶) نشان داد که ظرفیت هیجانی بالا به افراد کمک می‌کند که با احترام و گذشت و با آرامش ذهنی بتوانند زندگی کنند. همچنین صلاحیان، صادقی، بهرامی و شریفی (۱۳۸۹) در پژوهشی نشان دادند که بین هوش هیجانی و بخشودگی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. اما در پژوهشی دیگر از کوچک انتظار، اوتمن، کوشین و قنبری پناه^۷ (۲۰۱۱) ارتباط معنی‌داری بین بخشودگی و هوش هیجانی به‌دست نیامده است.

با توجه به اسلامی بودن جامعه و لزوم رعایت اصول اخلاقی در روابط با دیگران، اهمیت بخشودگی در زندگی اجتماعی مشخص می‌شود. در واقع بخشش در روابط ضروری است و باعث حفظ و پایداری روابط درازمدت، ایجاد صمیمیت

1. Dollahite, Marks & Goodman

3. Leach & Lark

5. Martin

7. Koochak Entezar, Othman, Kosnin & Ghanbari Panah

9. Walker & Gorsuch

2. Batson & Shwalb

4. Ingersoll-Dayton & Krause

6. Hodgson & Wertheim

8. Forgiveness Scale

10. self-forgiveness

فارسی این مقیاس آلفای کرونباخ پرسش‌های آن در مورد یک نمونه ۴۴۲ نفری از دانشجویان از ۰/۸۸ تا ۰/۹۱ محاسبه شد که نشانه همسانی درونی خوب آزمون است. ضریب آزمون - بازآزمون کل مقیاس ۰/۷۵ و زیرمقیاس‌های نظم‌جویی هیجان‌ها، وحدت‌بخشی هیجان‌ها و ارزیابی هیجان‌ها به ترتیب ۰/۷۲، ۰/۶۹ و ۰/۷۱ گزارش شده است (بشارت، ۲۰۰۷). دو نمونه از سؤالات این پرسشنامه به شرح زیر است: «می‌دانم چه وقت در مورد مسائل شخصی‌ام با دیگران صحبت کنم»، «وقتی با مانعی روبرو می‌شوم به یاد زمانی می‌افتم که قبلاً با چنین مواعی مواجه شده بودم».

روش اجرا و تحلیل

پس از توزیع پرسشنامه‌ها و ارائه توضیحات لازم، دانشجویان پرسشنامه‌ها را به صورت خودگزارش‌دهی تکمیل کردند. در این پژوهش به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی و ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون به روش ورود استفاده شد. داده‌ها با نرم‌افزار آماری SPSS16 تجزیه و تحلیل گردید.

یافته‌ها

نتایج توصیفی نشان داد که میانگین و انحراف سنی دانشجویان به ترتیب برابر ۲۱/۱۸ و ۲/۵۸ است و از میان دانشجویان شرکت‌کننده ۴۵/۵ درصد پسر و ۵۴/۵ درصد دختر، ۹/۶ درصد متأهل و ۹۰/۴ درصد مجرد بودند.

قبل از انجام تحلیل رگرسیون باید همبستگی متغیرهای پیش‌بین هوش هیجانی و معنوی با متغیر ملاک بخشودگی تأیید گردد که در جدول ۱ ضرایب همبستگی هوش هیجانی و هوش معنوی با بخشودگی آمده است. نتایج نشان داد که همبستگی معنی‌دار بین متغیرهای پیش‌بین با متغیر ملاک وجود داشته است.

پرسشنامه خودگزارشی هوش معنوی^۱: این پرسشنامه را که کینگ^۲ (۲۰۰۸) ساخته است ۲۴ پرسش و ۴ بعد شاخص تفکر وجودی، تولید معنی شخصی، آگاهی متعالی و بسط حالت هشیاری دارد. پاسخ‌ها به صورت ۴ گزینه‌ای اصلاً: ۰، به‌ندرت: ۱، تا حدودی: ۲، اغلب: ۳ و کاملاً درست: ۴ است. سازنده پرسشنامه ضریب آلفای کرونباخ را برای کل پرسش‌ها ۰/۹۲، شاخص تفکر وجودی ۰/۷۸، تولید معنی شخصی ۰/۷۸، آگاهی متعالی ۰/۸۷ و بسط حالت هشیاری ۰/۹۱ به‌دست آورد و پایایی بازآزمایی پس از ۴ ماه ۰/۸۹ بود. در این مطالعه نیز ضریب همسانی درونی (آلفای کرونباخ) برای هوش معنوی ۰/۸۹ به‌دست آمد. دو نمونه از سؤالات این پرسشنامه به شرح زیر است: «در مورد ماهیت واقعیت سؤال می‌کنم و یا به آن فکر می‌کنم»، «زمانی را برای اندیشه در مورد هدف و علت وجودی خود اختصاص می‌دهم».

مقیاس خودگزارشی هوش هیجانی^۳: این مقیاس را که شوت و همکاران (۱۹۸۸) براساس مدل هوش هیجانی مایر و سالووی (۱۹۹۷) ساختند، ۳۳ سؤال دارد که سه مقوله توانایی‌های سازشی شامل ادراک هیجانی، نظم‌جویی هیجانی و به‌کارگیری هیجانی را در روی یک مقیاس لیکرت ۵ نقطه‌ای از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم می‌سنجد. در نمره‌گذاری این آزمون به کاملاً موافقم ۵، موافقم ۴، نظری ندارم ۳، مخالفم ۲ و کاملاً مخالفم ۱ داده می‌شود و در سؤالات با محتوای منفی یا معکوس نمره‌گذاری هم به صورت معکوس انجام می‌شود (کاملاً موافقم ۱ و کاملاً مخالفم ۵). کسب نمرات بیشتر در این آزمون، نشان‌دهنده موقعیت برتر فرد در مقیاس مورد نظر یا در کل آزمون است. اعتبار این مقیاس به روش ضریب آلفای کرونباخ از ۰/۸۴ تا ۰/۹۰ (گیگانک، پالمر، مانوچا و استوگ^۴، ۲۰۰۵). روایی مقیاس هوش هیجانی نیز از طریق سنجش همبستگی آن با سازه‌های مرتبط، کافی گزارش شده است (آستین، ساکلوفسکی، هانگ و مک‌کنی^۵، ۲۰۰۴). در فرم

جدول ۱- نتایج ضرایب همبستگی پیرسون بین بخشودگی، هوش معنوی و هوش هیجانی

هوش هیجانی		هوش معنوی		متغیر
مقدار همبستگی	ارزش P	مقدار همبستگی	ارزش P	
۰/۲۴	<۰/۰۰۱	۰/۱۸	<۰/۰۱	بخشودگی خود
۰/۳۵	<۰/۰۰۰۱	۰/۲۵	<۰/۰۰۱	بخشودگی دیگران

1. Spiritual Intelligence Self-report Inventory
3. Self-report Emotional Intelligence Scale
5. Austin, Saklofske, Haung & McKenney

2. King
4. Giganc, Palmer, Manocha & Stough

جدول ۲- نتایج تحلیل واریانس برای بررسی مدل پیشنهادی نقش هوش هیجانی، هوش معنوی در بخشودگی

سطح معناداری	F	مجدور میانگین	درجه آزادی	جمع مجدورات	مجدور ضریب همبستگی	ضریب همبستگی	
<۰/۰۰۴	۵/۷۹	۲۰۸/۶۱	۲	۴۱۷/۲۲	۰/۰۵	۰/۲۴	بخشودگی خود
۰/۰۰۰۱	۱/۶۰	۵۷۲/۲۳	۲	۱۱۴۴/۴۶	۰/۱۲	۰/۳۵	بخشودگی دیگران

جدول ۳- نتایج تحلیل ضرایب رگرسیون برای بررسی نقش هوش معنوی و هوش هیجانی در پیش‌بینی بخشودگی خود

متغیر پیش‌بین	ضرایب غیراستاندارد B	ضرایب استاندارد بتا	مقدار t	سطح معناداری
ضریب ثابت	۱/۲۳		۰/۲۵	>۰/۸۰
هوش هیجانی	۰/۱۲	۰/۲۰	۲/۳۰	<۰/۰۲
هوش معنوی	۰/۰۳	۰/۰۷	۰/۸۰	>۰/۴۲

جدول ۴- نتایج تحلیل ضرایب رگرسیون برای بررسی نقش هوش معنوی و هوش هیجانی در پیش‌بینی بخشودگی دیگران

متغیر پیش‌بین	ضرایب غیراستاندارد B	ضرایب استاندارد بتا	مقدار t	سطح معناداری
ضریب ثابت	-۲/۶۴		-۰/۵۰	>۰/۶۱
هوش هیجانی	۰/۲۱	۰/۳۰	۳/۷۲	<۰/۰۰۰۱
هوش معنوی	۰/۰۴	۰/۰۸	۰/۹۵	>۰/۳۴

جدول ۲ نشان می‌دهد که آزمون تحلیل واریانس برای بررسی معنی‌داری مدل پیشنهادی درباره نقش هوش معنوی و هوش هیجانی در بخشودگی خود و دیگران، انجام شده است. نتایج نشان داد که در این مدل هوش معنوی و هیجانی پیش‌بینی‌کننده‌های معناداری برای بخشودگی خود و دیگران بودند. مقدار ضریب همبستگی بخشودگی خود با هوش معنوی و هیجانی برابر ۰/۲۴ و واریانس مشترک آنها برابر با ۰/۰۵ است. این نتیجه به معنای آن است که هوش هیجانی و هوش معنوی ۰/۰۵ درصد بخشودگی خود را پیش‌بینی می‌کند ($P < ۰/۰۰۴$).

همچنین مقدار ضریب همبستگی بخشودگی دیگران با هوش معنوی و هیجانی برابر با ۰/۳۵ و واریانس مشترک آنها برابر با ۰/۱۲ است. این نتیجه به معنای آن است که هوش هیجانی و هوش معنوی ۱۲ درصد بخشودگی دیگران را پیش‌بینی می‌کند ($P < ۰/۰۰۰۱$).

برای بررسی نقش هر کدام از متغیرهای هوش هیجانی و معنوی در پیش‌بینی بخشودگی خود از ضریب بتا و سطح معنی‌داری استفاده شد که براساس نتایج به‌دست آمده از جدول ۳ می‌توان بیان کرد که هوش هیجانی با ضریب بتای ۰/۲۰ بخشودگی خود را پیش‌بینی کرده است ($P < ۰/۰۲$)، اما هوش معنوی قدرت پیش‌بینی بخشودگی خود را نداشت. بنابراین فرضیه اول فقط در مورد نقش هوش هیجانی در پیش‌بینی بخشودگی خود تأیید شد، اما در مورد نقش هوش معنوی در پیش‌بینی بخشودگی خود تأیید نشد.

همچنین برای بررسی نقش هر کدام از متغیرهای هوش هیجانی و معنوی در پیش‌بینی بخشودگی دیگران از ضریب بتا و سطح معنی‌داری استفاده شد که براساس نتایج به‌دست آمده از جدول ۴ می‌توان بیان کرد که هوش هیجانی با ضریب بتای ۰/۳۰ بخشودگی دیگران را پیش‌بینی کرد ($P < ۰/۰۰۰۱$)، هوش

معنوی نتوانست بخشودگی دیگران را در سطح معناداری پیش‌بینی کند. بنابراین فرضیه دوم فقط در مورد نقش هوش هیجانی در پیش‌بینی بخشودگی دیگران تأیید گردید، اما در مورد نقش هوش معنوی در پیش‌بینی بخشودگی دیگران، فرضیه دوم تأیید نشد.

بحث

هدف از پژوهش حاضر بررسی ارتباط چندگانه هوش معنوی و هوش هیجانی با بخشودگی بود. نتایج نشان داد که بخشودگی خود و دیگران با هوش هیجانی همبستگی مثبت و معناداری دارد. همچنین تحلیل رگرسیون نشان داد که هوش هیجانی پیش‌بین‌کننده معنی‌داری برای متغیرهای بخشودگی خود و بخشودگی دیگران بود. این یافته با نتایج پژوهش‌های دیگر (برای مثال لوینسون و همکاران، ۲۰۰۶؛ صلاحیان و همکاران، ۱۳۸۹؛ لاولر-روو و همکاران، ۲۰۰۸) مبنی بر ارتباط هوش هیجانی و گذشت همسو است. بخشودگی از طریق مقابله با هیجان‌های منفی و ایجاد چارچوب شناختی و رفتاری مطلوب در زمان کدورت‌ها و رنجش‌های بین‌فردی، به انطباق بهتر و در نتیجه به بهزیستی افراد کمک می‌کند (احتشام‌زاده و همکاران، ۱۳۸۷). این امر نشان می‌دهد که خلق و خو و هیجانات فرد بخشودگی را پیش‌بینی می‌کند. در تبیین این نتایج می‌توان بیان کرد افرادی که هوش هیجانی بالاتری دارند، احتمالاً توانایی درک افراد را در شرایط تعارض و اختلاف نظر خواهند داشت و عواطف و احساسات خود را آسان‌تر بروز خواهند داد و مانع از طولانی شدن تعارض می‌شوند، در نتیجه روابط مطلوب‌تر و رضایت بیشتر و تعارضات کمتری را تجربه خواهند کرد. اینجاست که توانایی هوش هیجانی به‌عنوانی عامل مؤثر در فرایند بخشودگی جلوه‌گر می‌شود. در بسیاری از موارد مشخص شده که تنظیم و مدیریت هوشمندانه عواطف به تسلط بر زبان در هنگام خشم و ناراحتی و مهار عواطف منفی، ابراز خشم، عصبانیت و اضطراب منجر شده و برای همین عامل کاهش تعارضات می‌شود.

همچنین نتایج پژوهش نشان داد که بخشودگی خود و دیگران با هوش معنوی همبستگی مثبت و معناداری داشتند. این یافته با نتایج پژوهش‌های دیگر (بدل، ۲۰۰۲؛ شفیلد، ۲۰۰۳؛ دایتون و کروس، ۲۰۰۵؛ خجسته‌مهر و همکاران، ۱۳۸۹) مبنی بر ارتباط هوش معنوی و بخشودگی همسو است. در تبیین این یافته می‌توان بیان کرد که هوش معنوی به ما اجازه می‌دهد تا آنجا که ممکن است موقعیت را تغییر دهیم و یا بهتر مدیریت کنیم. وقتی می‌گوییم هوش

معنوی یعنی هوشی که مشکلات معنایی و ارزشی ما را حل کند؛ هوشی که اعمال و زندگی ما را در یک سطح وسیع‌تر و قدرتمند معنا می‌دهد؛ رشد هوش معنوی اجازه می‌دهد که بینش جدیدی درباره خود و افزایش اعتماد به نفس به دست بیاوریم. هوش معنوی کمک می‌کند، خود باثباتی داشته باشیم و نگرانی‌ها و اضطراب‌ها را کاهش دهیم و می‌توان به‌طور عمیق‌تر با دیگران ارتباط برقرار کرد (کینگ، ۲۰۰۸).

همچنین نتایج نشان داد که هوش معنوی در بخشودگی خود و دیگران پیش‌بین معنی‌داری نبود. در واقع در همبستگی تفکیکی که اثر متغیر هوش هیجانی بررسی شد، متغیرهای بخشودگی خود و دیگران با هوش معنوی ارتباط معناداری را نشان ندادند و این یافته با یافته‌های متون پژوهشی که نشان داده‌اند مذهب افراد و عقاید معنوی حس آنها را درباره بخشودگی تحت تأثیر قرار می‌دهد، ناهمسو است. از جمله لیچ و لارک (۲۰۰۴) دریافتند که معنویت تا حدی واریانس بخشودگی را تبیین می‌کند و بهزیستی معنوی با بخشودگی دیگران مرتبط است. این ناهمخوانی به دلایل زیر تبیین می‌شود؛ از جمله اینکه متغیر هوش معنوی در این مطالعه با ابزار متفاوت از مطالعه لیچ و لارک (۲۰۰۴) سنجیده شده است و مفهوم‌سازی هوش معنوی متفاوت از معنویت است. همان‌طوری که امونس (۲۰۰۴) اشاره می‌کند که هوش معنوی به توانایی‌هایی تأکید می‌کند که به پیش‌بینی کارکرد و سازگاری منجر می‌شود، در حالی که معنویت مستقیماً به جست‌وجو برای عناصر تجربی، مقدس، معنی‌غایی، آگاهی بالاتر و تعالی اشاره می‌کند. از این‌رو هوش معنوی متفاوت از تجربه معنوی است. از این‌رو نتیجه این مطالعه حداقل با توجه به نظریه امونس (۲۰۰۰) که اشاره می‌کند بخشودگی ممکن است، مؤلفه‌ای از هوش معنوی باشد و نظریه اینگیرسال - دایتون و کروس (۲۰۰۵) که احساس گذشت را به‌عنوان فرایندهای هیجانی و معنوی ما را مطرح می‌کنند، با تردید مواجه می‌کند.

این پژوهش محدودیت‌هایی داشت. اول اینکه این پژوهش در بین دانشجویان انجام شده است و این عامل باعث می‌شود که تعمیم نتایج مطالعه به سایر گروه‌های سنی و جامعه عمومی محدود شود. از سوی دیگر نقش اعتقادات مذهبی در این پژوهش بررسی نشده است. با توجه به اینکه نتایج این پژوهش در مطالعات قبلی داخل و خارج کشور بررسی نشده است و همچنین نتایج مطالعه تاحدودی متفاوت با مطالعات پیشین مرتبط با این موضوع است، به پژوهشگران پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی اعتقادات مذهبی را بررسی نمایند.

منابع

- Gorsuch, R.L., & Hao, J.Y. (1993). Forgiveness: An exploratory factor analysis and its relationships to religious variables. *Review of Religious Research*, 34, 333-347.
- Goleman, D. (1995). *Emotional intelligence*. New York: Bantam Books.
- Giganc, G.E., Palmer, B.R.H., Manocha, R., & Stough, C. (2005). An examination of the factor structure of the schutte self-report emotional (SSREI) scale. *Personality and Individual Differences*, 39, 1029-1042.
- Hodgson, L.K., & Wertheim, E.H. (2007). Does good emotion management aid in the process of forgiving?. *Journal of Social and Personal Relationships*, 24, 931-949.
- Ingersoll-Dayton, B., & Krause, N. (2005). Self-forgiveness: A component of mental health in later life. *Research on Aging*, 27, 267-289.
- King, D.B. (2008). *Rethinking claims of spiritual intelligence: a definition, model, and measure*. master thesis. Trent University. Peterborough, Ontario, Canada.
- Koochak Entezar, R., Othman, N., Kosnin, AB., & Ghanbari Panah, A. (2011). Relation between Emotional Intelligence and Forgiveness with Marital Satisfaction. *International Journal of Fundamental Psychology & social Sciences*, 1(2), 21-25.
- Lawler-Row, K.A., Karremans, J.C., Scott, C., Edlis-Matityahou, M., & Edwards, L. (2008). Forgiveness, physiological reactivity and health: The role of anger. *International Journal of Psychophysiology*, 68, 51-58.
- Leach, M.M., & Lark, R. (2004). Does spirituality add to personality in the study of trait forgiveness?. *Personality and Individual Differences*, 37, 147-156.
- Levenson, M.R., Aldwin, C.M., & Yancura, L. (2006). Positive Emotional change: Mediating Effects of Forgiveness and Spirituality, *The Journal of Science and Healing*, 2(6), 498-508.
- Martin, A.M. (2008). *Exploring Forgiveness: The relationship between feeling forgiven by god and self-forgiveness for an interpersonal offense*. Dissertation For the degree of Doctor of Philosophy. Department of Psychology. Case Western Reserve University.
- Mayer, J.D., Caruso, D.R., & Salovey, P. (2000). Emotional intelligence meets traditional standards for an intelligence. *Intelligence*, 27, 267-298.
- Mayer, J.D., & Salovey, P. (1997). What is Emotional Intelligence? In: Salovey P, Sluyter D. Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators. (Eds.). New York: Basic Books. P. 3-31.
- احتشامزاده، پ.، احدی، ح.، عنایتی، م.، مظاهری، م. و حیدری، ع. (۱۳۸۷). رابطه برونگرایی، روان‌نژندگرایی، بخشودگی و راهبردهای مقابله اسلامی با شادکامی در دانشجویان دانشگاههای اهواز در سال ۱۳۸۷. *دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی*، ۳۸، ص ۶۳-۹۲.
- شریفی درآمدی، پ. (۱۳۸۶). *هوش هیجانی و معنویت*، تهران، سپاهان.
- خجسته‌مهر، ر.، کرایبی، ا.، و رجبی، غ. (۱۳۸۹). بررسی یک مدل پیشنهادی برای پیش‌بینی‌ها و پیامدهای گذشت در ازدواج. *مطالعات روان‌شناختی*، ۶(۱)، ص ۱۳۵-۱۶۲.
- صلاحیان، اف.، صادقی، م.، بهرامی، ف.، و شریفی، م. (۱۳۸۹). بررسی رابطه بین هوش هیجانی و بخشودگی با تعارضات زناشویی. *مطالعات روان‌شناختی*، ۶(۲)، ص ۱۱۵-۱۴۰.
- غباری بناب، ب.، سلیمی، م.، سلیمانی، ل.، و نوری‌مقدم، ث. (۱۳۸۷). *هوش معنوی، فصلنامه علمی پژوهشی اندیشه نوین دینی*، ۳(۱۰)، ص ۱۲۵-۱۴۷.
- Austin, E.J., Saklofske, D.H., Haung, S.H., & McKenney, D. (2004). Measurement of trait emotional intelligence: Testing and cross-validating a modified version of suchutte et al. (1998). measure. *Personality and Individual Differences*, 38, 555-562.
- Bar-on, R. (1999). *The emotional quotient inventory (EQ-I) Measure of Emotional Intelligence*. (2thed) Toronto, Canada; Multihealth system.
- Batson, M.D., & Shwalb, D.W. (2006). Forgiveness and Religious Faith in Roman Catholic Married Couples. *Pastoral Psychology*, 55, 119-129.
- Bedell, T.M. (2002). *The role of religiosity in forgiveness*. Dissertation Doctor of Philosophy in the Graduate School of The Ohio State University.
- Besharat, M.A. (2007). Psychometric properties of Farsi version of the Emotional Intelligence Scale-41-(FFIS-41). *Personality and Individual Differences*, 43, 991-1000.
- Cooke, K.I. (2006). *Models of Forgiveness and Adult Romantic Attachment in Ended Relationships: Forgiveness over Time*, A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Science at Virginia Commonwealth University.
- Dollahite, D.C., Marks, L.D., & Goodman, M. (2004). *Families and religious beliefs, practices, and communities: Linkages in a diverse and dynamic cultural context*.
- Emmons, R.A. (2000). Is spirituality and intelligence? motivation, cognition and the psychology of the ultimate concern. *International Journal for the Psychology of Religion*, 10(1), 3-26.

- McCullough, M., Bellah, C., Kilpatrick, Sh., & Johnson, J. (2001). Vengefulness: Relationships with forgiveness, Rumination, well-Being, and the big five. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27 (5), 601-610.
- McCullough, M.E., Worthington, E.L., Jr., & Rachal, K.C. (1997). Interpersonal forgiving in close relationships, *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 321-336.
- McCullough, M.E., Hoyt, W.T., & Rachal, K.C. (2000). What we know about assessing forgiveness constructs. In: M.E. McCullough, K.I. Pargament and C.E. Thoresen, Editors, *Forgiveness: Theory, research, and practice*, The Guilford Press, New York, NY, pp. 65-88.
- Nasel, D.D. (2004). *Spiritual orientation in relation to spiritual intelligence :A new consideration of traditional Christianity and New Age/individualistic spirituality*. Doctoral Dissertation, University South Australia: Australia.
- Ransley, C., & Spy, T. (2004). *Forgiveness and the healing process; A clinical therapeutic concern*, New York, Bruner- Rutledge.
- Row, K.A, Karremans, J.C, Scott, C, Matityahou, M & Edwards, L. (2008). Forgiveness, physiological reactivity and health. *International Journal of Psychophysiology*, 68(1), 51-58.
- Staub, E., & Pearlman, L.A. (2001). Forgiveness. *Journal of Personality and social psychology*, 73, 321 -336.
- Sheffield, J.C. (2003). *An investigation of the relationship between forgiveness, religiosity, religious coping, and psychological well-being*, doctoral dissertation, Brigham young University, Provo, Utah.
- Schutte, N.S., Malouff, J.M., Thorsteinsson, E.B., Bhullar, N., & Rooke, S.E.A. (2007). Meta analysis investigation of the relationship between emotional Intelligence and health. *Personality and Individual Differences*, 42, 921-933.
- Schutte, N.S., Malouff, J.M., Hall, L.E., Haggerty, D.J., Cooper, J.T., Golden, C. J., & Dornheim, L. (1998). Development and validation of the measure of emotional intelligence. *Personality and Individual Differences*, 20, 167-177.
- Tirri K. (2006). Conceptual definition and empirical validation of the spiritual sensitivity scale. *Journal of Empirical Theology*, 19(1), 37-62.
- Walker, D.F., & Gorsuch, R.L. (2002). Forgiveness within the big five personality model. *Personality and Individual Differences*, 32, 1127-1137.
- Wong, C.S., & Law, K.S. (2003). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. *The Leadership Quarterly*, 13(3), 243-274.
- Yip, T.H., & Tse, W. S. (2009). Relationship among dispositional forgiveness of others, interpersonal adjustment and psychological well-being. *Personality and Individual Differences*, 46(3), 365-368.
- Ysseldyk, R., Matheson, K., & Anisman, H. (2007). Rumination: Bridging a gap between forgivingness, vengefulness, and psychological health. *Journal of Personality and Individual Differences*, 42, 1573-1584.